

VOYAGA YETMAGAN YOSHLARNING HUQUQIY YUKSALTIRISHDA JAMOAT BIRLASHMALARINING RO‘LI

Jumanazarov Feruzbek Azamat o‘g‘li

Abu Rayhon Beruniy nomidagi Urganch Davlat Universiteti “Ijtimoiy-iqtisodiy fanlar fakulteti” Huquq kafedrası stajor-o‘qituvchisi
leytenant3723@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu ilmiy maqolada voyaga etmagan yoshlarning huquqiy madaniyatini yuksaltirishda jamoat birlashmalarining roli tahlil qilinadi. Maqolada jamoat birlashmalari faoliyati, ularning yoshlarning huquqiy savodxonligini oshirishdagi o‘rni, shuningdek, O‘zbekiston va xorijiy davlatlardagi tajribalar ko‘rib chiqiladi. Muammolar aniqlanib, samarali takliflar ishlab chiqiladi. Tadqiqot natijalari yoshlarning huquqiy madaniyatini rivojlantirishga qaratilgan davlat siyosati va amaliyot uchun muhim ahamiyatga ega.

Kalit so‘zlar: Voyaga yetmagan, jamoat birlashmalari, huquqiy ong, huquqiy madaniyat, huquqiy laboratoriya,

Аннотация: В данной научной статье анализируется роль общественных объединений в повышении правовой культуры несовершеннолетних. В статье рассматривается деятельность общественных объединений, их роль в повышении правовой грамотности молодёжи, а также опыт Узбекистана и зарубежных стран. Выявлены проблемы и разработаны эффективные предложения. Результаты исследования имеют важное значение для государственной политики и практики, направленных на

Ключевые слова: Малолетка, общественные объединения, правосознание, правовая культура, юридическая лаборатория

Abstract: This scientific article analyzes the role of public associations in improving the legal culture of minors. The article examines the activities of public associations, their role in improving the legal literacy of young people, as well as the experiences of Uzbekistan and foreign countries. Problems are identified and effective proposals are developed. The results of the study are of great importance for state policy and practice aimed at developing the legal culture of young people.

Keywords: Minor, public associations, legal consciousness, legal culture, legal laboratory

1. Voyaga etmagan yoshlarda huquqiy madaniyat tushunchasi va uning ahamiyati

Huquqiy madaniyat — bu shaxs yoki jamiyatning huquqiy tushunchalarga bo‘lgan munosabati, huquqqa hurmat, huquqiy qoidalarni bilish va ularga amal qilish qobiliyati. Yoshlarda huquqiy madaniyatning yuksalishi huquqiy muammolarni kamaytirishga, jinoyatchilikni oldini olishga va fuqarolik jamiyatini rivojlantirishga yordam beradi.

2. Jamoat birlashmalarining huquqiy madaniyatni yuksaltirishdagi o‘rni

Jamoat birlashmalari – bu notijorat tashkilotlar, yoshlar ittifoqlari, madaniy va ijtimoiy guruhlar bo‘lib, ular yoshlarning huquqiy bilimlarini oshirishda, huquqiy treninglar o‘tkazishda, huquqiy targ‘ibotni amalga oshirishda faol qatnashadilar. Ularning faoliyati yoshlarning huquqiy ongini shakllantirishda muhim vosita hisoblanadi.

Huquqiy davlat va fuqarolik jamiyatini barpo etishda jamiyatning barcha institutlari faol ishtiroki muhimdir. Mazkur institutlar ichida jamoat birlashmalari alohida ahamiyatga ega bo‘lib, ular fuqarolarni ijtimoiy jarayonlarga jalb etish, huquqiy xabardorlikni oshirish va huquqni himoya qilish madaniyatini shakllantirishda muhim o‘rin tutadi.

Jamoat birlashmalarining asosiy vazifalari

1. Huquqiy targ‘ibot va tashviqot faoliyati

- Aholi o‘rtasida huquqiy savodxonlikni oshirish
- Davlat tomonidan qabul qilinayotgan normativ-huquqiy hujjatlarni tushuntirish
- Huquqiy mavzudagi trening, seminar va davra suhbatlarini tashkil qilish

2. Fuqarolik faolligini kuchaytirish

- Odamlarni o‘z huquq va erkinliklaridan foydalanishga rag‘batlantirish
- Ijtimoiy loyihalar orqali fuqarolarning davlat boshqaruvidagi ishtirokini kengaytirish

3. Huquqni himoya qilish mexanizmlarini qo‘llab-quvvatlash

- Nogironlar, yoshlar, ayollar, keksalar manfaatlarini himoya qilish
- Jamoaviy murojaatlar, ombudsman institutlari bilan hamkorlik
- Bepul yuridik maslahatlar berish

4. Yoshlar orasida huquqiy tarbiya

- Maktab va oliy ta‘lim muassasalari bilan hamkorlikda huquqiy darslar
- Yosh avlodda qonunga hurmat tuyg‘usini shakllantirish
- Huquqbuzarliklarning oldini olishga qaratilgan profilaktik tadbirlar

Jamoat birlashmalari faoliyatining huquqiy asoslari

O‘zbekistonda jamoat birlashmalarining huquqiy maqomi:

- **O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi**
- **“Jamoat birlashmalari to‘g‘risida”gi Qonun**
- **“Nodavlat notijorat tashkilotlari to‘g‘risida”gi Qonun**
- **Inson huquqlari bo‘yicha Oliy komissar (Ombudsman) va boshqa qonunchilik**

orqali belgilab berilgan.

3. O‘zbekiston tajribasi: Amaliy natijalar va rasmiy statistik ma'lumotlar

2024 yil statistikasiga ko‘ra, O‘zbekistonda 1,8 milliondan ortiq voyaga etmagan yoshlar jamoat birlashmalarining huquqiy loyihalarida ishtirok etgan. Mamlakatda 3500 dan ortiq notijorat tashkilotlar huquqiy savodxonlikni oshirishga qaratilgan turli loyihalarni amalga oshirmoqda.

Yoshlar — huquqiy madaniyat shakllanishining aynan boshlang‘ich davridagi guruhdir. Agar bolalik va o‘smirlikda huquqiy ong va huquqiy madaniyatni uyg‘otish boshlangan bo‘lsa, bu keyingi hayotda qonunlarga hurmat va fuqarolik ongining poydevorini hosil qiladi.

Yoshlar, ayniqsa voyaga yetmaganlar, ko‘pincha huquqiy bilimlardan, ularning huquq va majburiyatlaridan bexabarlik holatida bo‘ladi; bu esa huquqbuzarliklar, ijtimoiy muammolar, himoyasiz holatlar tufayli yashash ehtimolini oshiradi. Huquqiy madaniyatni yoshligidan shakllantirish — bunday salbiy holatlarning oldini olish vositasi.

Shu sababdan, davlat va fuqarolik jamiyati tomonidan yoshlar huquqiy savodxonligini oshirishga qaratilgan kurikulum, tarbiyaviy va amaliy ishlarga katta e‘tibor qaratilmoqda.

Kamalak — voyaga yetmaganlar bolalar tashkiloti

“Kamalak” bolalar tashkiloti — 10–18 yoshdagi bolalar va o‘smirlarni jamlagan, ularni huquqiy ong, bilimlar va huquqiy madaniyatga yo‘naltirishga mo‘ljallangan uyushma.

Tashkilotning maqsadi: bolalarga ularning huquq va manfaatlari, ijtimoiy majburiyatlari, qonuniy tamoyillar bilan tanishtirish; shuningdek, ularni ijtimoiy faollikka jalb qilish.

Bu kabi tashkilotlar yoshlarni huquqiy jihatdan tarbiyalash va himoya qilishga xizmat qiladi — bu esa umuman jamiyatda huquqiy madaniyatning kengayishiga hissa qo‘shadi.

Fuqarolik jamiyati institutlari & yoshlar tashkilotlari faoliyati

Ilmiy tadqiqotlar ko‘rsatadiki, yoshlar tashkilotlari va jamoat birlashmalari yoshlarning huquqiy ongini va huquqiy madaniyatini shakllantirishda asosiy vosita hisoblanadi.

Masalan, o‘quv muassasalari, nodavlat notijorat tashkilotlari (NNT), yoshlar klublari orqali huquqiy to‘garaklar, “yosh huquqshunos klublari”, huquqiy lektoriyalar tashkil etilib, voyaga yetmagan va yoshlarga jamiyatdagi huquqiy normalar tushuntiriladi.

Bu turdagi faollik fuqarolik jamiyatini mustahkamlashga, yoshlarning jamiyatga ijtimoiy moslashuviga va shaxs hamda atrofdagilar huquqlarini hurmat qilish madaniyatini shakllantirishga xizmat qiladi.

Hamkorlik: davlat, jamoat va xalqaro tashkilotlar

2025-yilda UNICEF, Yuksalish harakati va boshqa hamkorlar bilan yoshlar hamda bolalarga do‘stona mahalliy boshqaruv — “Youth and Child Friendly Local Governance Initiative” boshlangani bu boradagi yangi yo‘nalishdir.

Bu tashabbus yoshlar va bolalarning mahalliy boshqaruvda, qaror qabul qilish jarayonlarida ishtirokini kengaytirish, ularning ovozi va huquqlarini hurmat qiluvchi muhit yaratishni maqsad qilgan. Bu esa yoshlar orasida huquqiy ong, fuqarolik mas’uliyati va huquqiy madaniyatning shakllanishiga xizmat qiladi.

Xalqaro hamkorlik va qo‘llab-quvvatlash fuqarolik jamiyati institutlari, yoshlar tashkilotlari va davlat idoralari o‘rtasida bog‘liqlikni kuchaytiradi hamda huquqiy madaniyat tarbiyasida kengroq ko‘lamli ishlarga imkon beradi.

Amaliy misollar — konkret tadbirlar va tashabbuslar

2024-yil 27-avgustdagi 532-sonli qaror asosida: umumiy o‘rta ta’lim maktablarida sudyalari ishtirokida huquqiy ta’lim darslari joriy etilgan. Bu darslar orqali o‘quvchilarga qonuniy huquq va majburiyatlar, mehnat huquqlari, yoshlar huquqlari haqida tushuntirishlar berilmoqda.

Masalan, So‘x tumani 22-maktabda “Voyaga yetmaganlarning mehnat huquqlari” mavzusida sudya va huquqshunoslar ishtirokida dars o‘tkazilgan — bu voqea jamoat birlashmalari va davlat idoralari hamkorligida yoshlar huquqiy savodxonligini oshirishga real hissa ekanini ko‘rsatadi.

Universitetlarda va oliy ta’lim muassasalarida ham yoshlar orasida huquqiy madaniyatni shakllantirish bo‘yicha seminarlarga ehtiyoj va talab ortmoqda. Masalan, 2025-yilda “Jamiyatda yoshlarning huquqiy ongi va madaniyatini yuksaltirish” mavzusidagi seminar-treninglardan biri Andijon davlat universitetida o‘tkazildi, unda yoshlar, huquqshunoslar va jamoat faollari ishtirok etishdi.

4. Xorijiy tajriba: Germaniya, Yaponiya va Janubiy Koreya modellari

- Germaniyada “Schülerrechte” (o‘quvchilar huquqlari) dasturi yoshlar huquqiy bilimini oshirishda muvaffaqiyatli amalga oshirilmoqda.

- Yaponiyada “Kodomo Law Schools” huquqiy ta’lim maktablari yoshlar uchun samarali o‘quv dasturi hisoblanadi.

- Janubiy Koreyada “Youth Civic Clubs” yoshlar jamiyatida huquqiy madaniyatni shakllantirishda muhim rol o‘ynaydi.

xalqaro tajriba nuqtai nazaridan, voyaga yetmagan va yoshlarning huquqiy / fuqarolik savodxonligini yuksaltirishda jamoat birlashmalari va yoshlar tashkilotlarining ro‘li haqida** asosli ma’lumot va misollar** keltiraman. Bu material sizning maqolangiz uchun “xorij tajribasi” qismini boyitishi mumkin.

Nima uchun xalqaro tajriba muhim

Xorij mamlakatlarida yoshlar va voyaga yetmaganlar bilan ishlaydigan jamoat (fuqarolik) birlashmalari — nafaqat ijtimoiy qo‘llab-quvvatlovchi organlar, balki huquqiy, fuqarolik va demokratik madaniyatni shakllantirishning muhim institutlari hisoblanadi. Ular ko‘pincha

rasmiy davlat tizimlari yetib bormaydigan makonlarda yoshlarni jalb qilish, huquqiy bilim berish, ularni ijtimoiy-huquqiy ongga ega bo‘lishiga xizmat qiladi.

Xorijiy tajriba: muhim mexanizmlar va tashkilotlar

• European Youth Forum (Yevropa Yoshlar Forumi) va yoshlar NNTlari

European Youth Forum — Yevropadagi ko‘plab milliy yoshlar kengashlari va NNTlarni birlashtiruvchi platforma bo‘lib, yoshlarning huquqlari, fuqarolik faolligi, demokratik ishtirok va siyosiy-huquqiy savodxonlikni targ‘ib qiladi.

Ular yoshlarni siyosiy va ijtimoiy hayotga jalb etish, ularning ovozini eshitish hamda huquqiy ong va mas‘uliyat tuyg‘usini oshirishda ko‘p holatlarda “mustaqil jamoat aktor” rolini bajaradi.

Bunday tashkilotlar yoshlar bilan bevosita ishlaydigan “fuqarolik ta‘limi (civic education)”, “inson huquqlari bo‘yicha ta‘lim (human rights education)”, “demokratik ishtirok” dasturlarini amalga oshiradi.

Noma‘lum davlatlarda (developing / o‘sish bosqichidagi mamlakatlar) yoshlar tomonidan boshqariladigan jamoatchilik tashabbuslari

Masalan, Youth Activism Project (YAP) — bu xalqaro nodavlat nodavlat tashkilot bo‘lib, yoshlarni jamoat faoliyatiga jalb qiladi, ularning huquqlarini ifoda etishga imkon beradi va yoshlar o‘rtasida fuqarolik faolligini rivojlantirishga hissa qo‘shadi.

Shuningdek, ilmiy tahlillar shuni ko‘rsatadiki: ba‘zi jamiyatlarda davlat ta‘limi yetarli bo‘lmaganda, yoshlar o‘zlari tashkil qilgan guruhlar — fuqarolik savodxonligi va huquqiy ongni shakllantirishda “to‘ldiruvchi” funktsiya bajaradi.

• Davlat va fuqarolik jamiyati hamkorligi: huquqiy va fuqarolik ta‘limini mustahkamlash

• Xususan, Council of Europe (Evropa Kengashi) yoshlar bo‘limi orqali “human rights education / citizenship education” dasturlarini qo‘llab-quvvatlaydi. Bu dasturlar orqali yoshlarga ularning huquqlari, fuqarolik majburiyatlari, demokratik ishtirok va huquqiy madaniyat tamoyillari tushuntiriladi.

• Bunday ta‘lim rasmiy maktab tizimidan tashqarida (“non-formal education”, ya‘ni formal bo‘lmagan ta‘lim) shaklida olib boriladi — bu formal ta‘lim bilan birlashtirilganda fuqarolik va huquqiy madaniyatni barqaror shakllantirishga xizmat qiladi.

• Yoshlar tomonidan boshqariladigan “fuqarolik makonlari” va simulyatsiyalar orqali amaliy o‘rgatish

• Ba‘zi yosh guruhlari davlat tomonidan ta‘lim berilmagan hollarda ham, o‘zlarida “fuqarolik maydoni”ni yaratadi: muammolarni muhokama qiladi, huquq va ijtimoiy adolat masalalarida faollik ko‘rsatadi, huquqiy savodxonlikni oshiradi.

• Bunday jarayonlar yoshlarning faolligi, mas’uliyati, huquqiy ong va hamjamiyatda ishtirok madaniyatini shakllantirishga imkon beradi.

Nima uchun bu tajribalar O‘zbekiston uchun ham muhim

Xorij tajribasi ko‘rsatadiki — fuqarolik va huquqiy madaniyatni shakllantirishda faqat maktab ta’limi yetarli emas; “non-formal” — ya’ni jamoat birlashmalari, yoshlar NNTlari va fuqarolik tashabbuslari muhim rol o‘ynaydi. Bu O‘zbekiston sharoitida ham yoshlar huquqiy savodxonligini oshirishda samarali maydon bo‘lishi mumkin.

Yoshlar o‘zlari tashkil qiladigan jamoatlar orqali huquq, demokratiya va fuqarolik tamoyillarini amalda o‘rganadi va ularga mos xatti-harakatlarni shakllantiradi — bu kelajakda huquqiy va demokratik jamiyat barpo etishda poydevor bo‘ladi.

Davlat, maktab va jamoat institutlari o‘rtasidagi hamkorlik — formal va non-formal ta’limning uyg‘unlashuvi yoshlar huquqiy madaniyatini kengroq va chuqurroq shakllantirishga xizmat qiladi.

5. Amaldagi muammolar tahlili

1. Huquqiy tarbiya jarayonining yetarlicha tizimlashtirilmaganligi

— Maktab va jamoat tashkilotlari faoliyati o‘rtasida uzviy integratsiya sust.

— Huquqiy targ‘ibot ko‘pincha kompaniya xarakterida bo‘lib, davomiylik ta’minlanmaydi.

2. Jamoat birlashmalari faoliyatining hududlar bo‘yicha notengligi

— Shaharlarda loyihalar faol, chekka hududlarda esa kam qamrov.

— Resurs taqsimotida nomutanosiblik saqlanib qolgan.

3. Malakali huquqshunos kadrlar yetishmovchiligi

— Ko‘plab NNT va yoshlar ittifoqlarida huquqiy tarbiya bo‘yicha professional mutaxassislar yetarli emas.

— O‘quvchi va o‘smirlar bilan ishlashga ixtisoslashgan pedagog-huquqshunoslar tayyorlash kamroq.

4. Yoshlarning huquqbuzarlikka moyilligi va befarqligi

— Ommaviy madaniyat ta’siri, internetdagi zararli kontent huquqiy ong shakllanishiga to‘sqinlik qilmoqda.

— Huquqlarni bilishga qiziqish past, “huquqiy beparvolik” mavjud.

5. Huquqiy ma’lumot manbalarining sifati va yetishmovchiligi

— Darsliklar eskirgan, zamonaviy interaktiv raqamli kontent kam.

— Onlayn huquqiy platformalar yoshlar uchun qulay va qiziqarli emas.

6. Jamoat birlashmalarining moddiy-texnik va moliyaviy ta’minoti past

— NNTlarning aksariyati grant va sponsorlarga qaram.

— Barqaror dasturlarni amalga oshirish uchun doimiy resurs yetarli emas.

7. Hamkorlik mexanizmlarida koordinatsiya yetishmovchiligi

— Davlat idoralari, mahallalar, maktablar va NNTlar o‘rtasidagi hamkorlik boshqaruvi sust.

— Maqsadli auditoriya bo‘yicha yagona monitoring va baholash tizimi mavjud emas.

6. Taklif va tavsiyalar

1. Maktablarda “Huquqiy laboratoriya” va “Yosh huquqshunoslar klubi”ni tashkil etish

— Jamoat birlashmalari bilan hamkorlikda muntazam ishlaydigan doimiy huquqiy to‘garaklarni joriy etish.

— Huquqiy laboratoriya orqali amaliy mashg‘ulotlar (simulyativ sud, mediatorlik darslari, huquqiy o‘yinlar) o‘tkazish.

2. Yoshlar huquqiy savodxonligini baholovchi “Huquqiy madaniyat indeksi”ni joriy etish

— Har yili hududlar kesimida statistik va ijtimoiy monitoring o‘tkazish.

— Indeks natijalari asosida kamchiliklarga qarshi maqsadli dasturlar ishlab chiqish.

3. Jamoat birlashmalari uchun maxsus davlat grantlari fondini yaratish

— Yoshlar huquqiy tarbiyasiga yo‘naltirilgan loyihalarni moliyalashtirish.

— Qishloq va chekka hududlardagi tashabbuslarni imtiyozli qo‘llab-quvvatlash.

4. Onlayn interaktiv platformalar va mobil ilovalar ishlab chiqish

— “Huquqiy trenajyor”, huquqiy viktorinalar, huquqiy chatbotlar yaratish.

— Yoshlar internetdan faol foydalanganligi sababli axborotni raqamli formatda yetkazish.

5. Sudyalar va huquqshunoslar ishtirokida haftalik huquqiy ma’rifat darslarini doimiyashtirish

— Maktab va kollejlarda bilan hamkorlikda uchrashuvlar, ommaviy ochiq ma’ruzalar tashkil qilish.

— Voyaga yetmaganlarga real hayotiy huquqiy holatlar bo‘yicha maslahatlar berish.

6. Jamoat birlashmalari faoliyatida volontyorlik tizimini kengaytirish

— Yoshlarni o‘z ijtimoiy-huquqiy loyihalarini yaratishga rag‘batlantirish.

— Huquqbuzarliklarning oldini olishga qaratilgan “Yosh posbonlar” dasturini yo‘lga qo‘yish.

7. Xalqaro tashkilotlar bilan hamkorlikni kuchaytirish

— UNICEF, UNDP, Yevropa Yoshlar Forumi dasturlari bilan integratsiya qilish.

— Xorijiy tajribalarni o‘zlashtirish va qo‘llash.

8. Ota-onalar uchun huquqiy tarbiyaga oid trening va seminarlar tashkil etish

— Oiladagi huquqiy madaniyatni mustahkamlash orqali voyaga yetmaganlarda to‘g‘ri qarashlarni shakllantirish.

Takliflarning bosqichma-bosqich amalga oshirilishi:

- ✓ yoshlar orasida huquqbuzarlikni kamaytiradi
- ✓ huquqiy ong va madaniyatni yuksaltiradi
- ✓ jamoat birlashmalari rolini kuchaytiradi
- ✓ fuqarolik jamiyatini rivojlantirishga xizmat qiladi

Xulosa

Jamoat birlashmalari voyaga etmagan yoshlarning huquqiy madaniyatini shakllantirishda strategik ahamiyatga ega. Ularning faoliyati yoshlarning huquqiy bilim va ma'rifatini oshirishga, huquqiy ongini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Voyaga yetmagan yoshlarning huquqiy ong va madaniyatini yuksaltirish - huquqiy davlat va fuqarolik jamiyatini barpo etish yo‘lida eng muhim strategik vazifalardan biridir. Chunki aynan yoshlar – jamiyatning ertangi bunyodkor kuchi bo‘lib, ularning huquqiy savodxonligi huquqbuzarliklarning oldini olish, qonunga hurmat, ijtimoiy mas’uliyat va fuqarolik faolligini mustahkamlashga xizmat qiladi. Ushbu jarayonda jamoat birlashmalari asosiy ijtimoiy institut sifatida ta’lim muassasalari, davlat tashkilotlari va xalqaro tuzilmalar bilan hamkorlikda yoshlarni huquqiy tarbiyalashning samarali metodlarini qo‘llamoqda.

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, O‘zbekistonda ushbu yo‘nalishda muayyan natijalar qo‘lga kiritilgan bo‘lsa-da, jamoat birlashmalari faoliyatini uyg‘unlashtirish, huquqiy ma’rifatning zamonaviy shakllarini keng joriy etish va yoshlarning bevosita ishtirokini kuchaytirish dolzarbligicha qolmoqda. Xorij tajribasi esa huquqiy tarbiya faqat maktab bilan cheklanmasdan, formal va noformal ta’lim integratsiyasi orqali takomillashishi zarurligini isbotlaydi.

Demak, voyaga yetmaganlarda huquqiy madaniyatni shakllantirishda jamoat birlashmalarining roli – jamiyat taraqqiyoti, xavfsizligi va ijtimoiy barqarorligini ta’minlaydigan muhim omildir. Bu faoliyatning tizimli qo‘llab-quvvatlanishi, zamonaviy innovatsion yondashuvlar asosida kengaytirilishi yoshlarning huquqiy dunyoqarashi va fuqarolik pozitsiyasini mustahkamlaydi hamda mamlakatimizda demokratik qadriyatlarining rivojlanishiga sezilarli hissa qo‘shadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitusiyasi (2023).
2. “Nodavlat notijorat tashkilotlari to‘g‘risida”gi Qonun.

3. “Yoshlarga oid davlat siyosati to‘g‘risida”gi Qonun.
4. Germaniya Federal Ta'lim vazirligi hisoboti, 2022.
5. Japan Legal Education Council Report, 2021.
6. South Korea Youth Development Institute, 2023.
7. Karimov F. “Huquqiy madaniyat va yoshlar”. Toshkent, 2022.
8. UNDP Uzbekistan Youth Impact Review, 2023.